

KS. ADAM MAJ

PODMIOTOWOŚĆ I AUTONOMIA – NAUCZYCIEL W POLSKIM SYSTEMIE EDUKACJI

Mimo różnorodnych koncepcji, które pojawiały się w teorii i praktyce pedagogicznej, nauczyciel w systemie edukacji pozostaje kluczową osobą, pełniącą istotne zadania w procesie kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży. Z funkcją nauczyciela wiążą się różnorodne zagadnienia, dotyczące zakresu jego swobodnej twórczości edukacyjnej w odniesieniu do obowiązku realizacji zadań wynikających z prawa oświatowego. Realnym problemem pozostaje podmiotowość nauczyciela w systemie oświaty oraz jego autonomia osobowa i pedagogiczna.

W tym kontekście przedmiotem badań teoretycznych jest nauczyciel w aspekcie jego podmiotowości i autonomii w polskim systemie edukacji. Dlatego zasadniczym problemem są wymiary podmiotowości i autonomii nauczyciela w polskiej oświacie. Na tle statusu nauczyciela prezentowana problematyka podejmuje analizę podstaw i istoty podmiotowości oraz autonomii nauczyciela w polskim systemie edukacji. Źródło badań metodą analityczno-syntetyczną stanowi literatura pedagogiczna, przede wszystkim pedeutologiczna, oraz normy prawa oświatowego, przy czym system edukacji rozumiemy jako organizację upowszechniania wykształcenia w społeczeństwie, realizowaną w różnego typu szkołach i placówkach oświatowych, jej podstawy prawne, personalne, finansowe i edukacyjne (Milerski, Śliwerski, 2000, s. 221).

Ks. dr hab. ADAM MAJ – Katedra Dydaktyki, Edukacji Szkolnej i Pedeutologii, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: adam.maj@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-8013>.

1. NAUCZYCIEL – PERSPEKTYWA PEDAGOGICZNA I PRAWNA

Nauczyciel, jego osoba, status zawodowy oraz rola w procesie kształcenia i wychowania, stanowi przedmiot subdyscypliny pedagogicznej, jaką jest pedeutologia. Jej dorobek historyczny i współczesny jest niezwykle bogaty i wciąż aktualizowany (Bielski, 2017).

Koncentrując się na niektórych istotnych problemach, trzeba zwrócić uwagę na zagadnienie natury nauczyciela w kontekście powołania i zawodu, wrodzonego czy nabytego źródła umiejętności nauczycielskich. W odpowiedzi klasycy myśli pedagogicznej kreowali różne koncepcje. Jan Władysław Dawid eksponował miłość dusz ludzkich na gruncie wrodzonych cech oraz nabytej wiedzy i umiejętności; Zygmunt Mysłakowski – talent pedagogiczny, będący cechą wrodzoną, ale świadomie doskonaloną i rozwijaną; Stefan Szuman – skuteczny styl wychowania związany z takimi cechami, jak takt, etyka i miłość; Mieczysław Kreutz – zdolności do oddziaływania na uczniów połączone z autorytetem (Okoń, 1959). Analizując treść pojęcia „nauczyciel”, Wincenty Okoń zwraca uwagę na jego wymiar osobowy oraz odpowiednie kwalifikacje (2004, s. 266-267).

Obecnie akcentuje się wymiar zawodowy nauczyciela (doskonalenie zawodowe) oraz umiejętności i cechy nabyte, mniej predyspozycje psychiczno-duchowe. Ustala się warunki prawne do pełnienia roli nauczyciela (kwalifikacje), rozważa się i określa oczekiwane kompetencje współczesnego nauczyciela (Ziółkowski, 2016). W tym aspekcie nauczyciel jest postrzegany jako specjalista odpowiednio wykształcony (kwalifikacje), mający wiedzę i umiejętności (kompetencje), adekwatne do realizacji zadań edukacyjnych w przedszkolu czy w szkole (Milerski, Śliwerski, 2000, s. 130-131).

Uwzględniając aspekt osobowy postulowany przez klasyków pedeutologii, przede wszystkim w ujęciach personalistycznych, trzeba poszerzyć zakres wspomnianych kompetencji o postawy związane z osobowym wymiarem nauczyciela, jego rozwojem osobowościowym, zwłaszcza aksjologicznym. W zakresie osobowościowym nauczyciel jawi się jako osoba dojrzała – doskonaląca siebie jako człowieka (aksjologiczna dojrzałość), profesjonalna – kompetentna w zakresie swojej specjalności (wiedza), sprawnie nauczająca – kompetentna w zakresie metodycznym, sprawnie wychowująca – kompetentna w zakresie wiedzy i umiejętności wychowawczych, komunikatywna i empatyczna – kierująca się mądrością i miłością wychowawczą do uczniów (Tarnowski, 1981, s. 220-221; 1989, s. 126).

W zakresie roli adekwatnej do funkcji szkoły nauczyciel jest osobą opiekującą się uczniem (twórczo i z zaangażowaniem), nauczającą (przekaz wiedzy i umiejętności), wychowującą do urzeczywistniania wartości (postaw, cnót), wspierającą rozwój ucznia ku pełni człowieczeństwa (integralny rozwój), pomagającą przezwycięzać zagrożenia w jego rozwoju (profilaktyka).

Zgodnie z ustawą Prawo oświatowe

nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską, z poszanowaniem godności osobistej ucznia (art. 5).

Prawa i obowiązki nauczycieli uściśla Karta Nauczyciela, według której nauczyciel ma rzetelnie realizować swoje zadania, zwłaszcza funkcję dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą, dbać o bezpieczeństwo ucznia, wspierać jego rozwój, wychowywać w umiłowaniu Ojczyzny, szacunku dla praw i godności ludzkiej (zob. art. 6). Co więcej, nauczyciel ma „dążyć do pełni własnego rozwoju osobowego, doskonalić się zawodowo, zgodnie z potrzebami szkoły” (art. 6.3-3a). Taka wizja roli nauczyciela w polskim prawie oświatowym zobowiązuje go do stałej troski o ucznia oraz towarzyszenia mu we wszystkich okolicznościach życia i szkolnej edukacji, nakłada odpowiedzialność za jego pełny rozwój i w tym kontekście zobowiązuje do własnego rozwoju osobowego i zawodowego.

Zgodnie z pojęciem edukacji nauczyciel jako edukator realizuje proces dydaktyczny (nauczania i uczenia się, kształcenia wiedzy i umiejętności), w ramach programu nauczania, oraz wychowawczy (opiekuńczy, profilaktyczny) – w ramach programu wychowawczo-profilaktycznego, którego celem jest integralny rozwój ucznia.

Należy stwierdzić, że zarówno myśl pedagogiczna, jak i normy prawne wyznaczają wysokie standardy pedagogiczne roli nauczyciela, zarazem sugerują wysokie wymagania moralne, związane z własnym rozwojem osobowym, a nie tylko zawodowym. Tylko dobrze uformowany osobowościowo nauczyciel jest bowiem zdolny do służby i poświęcenia na rzecz ucznia i jego integralnego rozwoju, zgodnie z normą personalistyczną sformułowaną przez Immanuela Kanta i pogłębioną przez Jana Pawła II, który wskazuje, że właściwym podejściem do drugiego człowieka, w tym przypadku do ucznia, pozostaje miłość, będąca odpowiednią miarą wobec godności człowieka, godności osoby ucznia (Wajsprieh, 2016, s. 649-654).

Podsumowując, można syntetycznie stwierdzić, że nauczyciel to osoba ludzka z własną podmiotowością i autonomią (własne *humanitas*), która pełni

zadania edukacyjne: kształcenia i wychowania uczniów (pedagog) w ramach systemu edukacji (podmiotowość prawna). Dlatego uzasadnione są pytania o istotę podmiotowości i autonomii nauczyciela jako osoby i realizatora polityki oświatowej Państwa w ramach działalności edukacyjnej w polskim systemie szkolnictwa.

2. PODMIOTOWOŚĆ NAUCZYCIELA

Podmiotowość ściśle wiąże się z pojęciem „podmiot”, oznaczając bycie podmiotem czy też poczucie bycia podmiotem, czyli bycia *kimś* w przeciwieństwie do *czegoś* – przedmiotu (Zubrzycka-Maciąg, 2011).

W filozoficznym ujęciu podmiotowość istotowo łączy się z koncepcją osoby ludzkiej. Zgodnie z myślą antropologiczną Karola Wojtyły (Jana Pawła II) podmiot to wyodrębniony byt (ujęcie ontyczne), stanowiący fundament istnienia i działania człowieka. Podmiotowość jest dynamiczna, umożliwia twórczą aktualizację własnej potencjalności, „dla której pierwszym tworzywem jest sam człowiek” (Wojtyła, 1986, s. 54). Istnienie i działanie człowieka jako podmiotu dynamicznego jest powiązane z takimi kategoriami (przymiotami, funkcjami), jak:

- godność – niezniszczalna właściwość każdej osoby ludzkiej;
- świadomość – umożliwia przeżywanie własnego Ja jako podmiotu, własnej podmiotowości działania i swojego czynu;
- doświadczenie – bezpośredni i pełny kontakt poznawczy podmiotu poznania z jego przedmiotem, prowadzi do zrozumienia tego, czego podmiot doświadcza, co rozwija i ubogaca człowieka, kreuje jego tożsamość, pozwala głębiej zwrócić się do świata, ludzi i siebie;
- moralność – u podstaw doświadczenia, zwłaszcza w relacjach społecznych, znajduje się czyn człowieka o charakterze moralnym; doświadczenie człowieka łączy się z doświadczeniem moralności, z wartościami tkwiącymi w czynach człowieka;
- wolność – jej wyrazem są czyny ludzkie, a w czynach urzeczywistniane różne wartości; w życie mogą być wdrożone wartości wybrane tylko wolną decyzją, a nie przez przymus.

W ujęciu personalistycznym podmiotowość postrzegana jest integralnie jako statyczno-dynamiczna. W wymiarze statycznym należy podkreślić szczególną wartość osoby ludzkiej, jej niezbywalną godność, rozumność i wolność, związane z naturą ludzką, oraz obowiązek afirmacji wartości osoby ludzkiej, której właściwą miarą jest miłość (norma personalistyczna). W aspekcie dynamicznym

podmiotowość jest rozpatrywana jako proces uwarunkowany rozwojem człowieka, nabywaniem przez niego różnorodnego doświadczenia, zdolnością do wartościowania, zwłaszcza moralnego, oraz wolnym wyborem urzeczywistnianych wartości i brania za nie odpowiedzialności – ten proces aktualizacji własnego człowieczeństwa dokonuje się w życiu społecznym (Nowak, 1999, s. 305-307).

Nauczyciel, jak każda osoba ludzka – podkreśla K. Wojtyła, jest „podmiotem myślącym i zdolnym do samostanowienia [...] każda osoba z natury swej jest zdolna do tego, aby sama określała swe cele” (1986, s. 29).

W procesie edukacyjnym podmiotowość należy rozumieć jako respektowanie integralności, samodzielności, samostanowienia nauczyciela, a zwłaszcza ucznia, stanowiące przeciwieństwo wobec jego uprzedmiotowienia, urzeczowienia, przymuszania, manipulowania, sterowania, traktowania jako środek do celu.

W aspekcie prawnym podmiotowość nauczyciela oznacza, że jest on podmiotem prawa (podmiotem prawnym) jako osoba fizyczna, zdolna do czynności prawnych; ma uprawnienia (prawa) i obowiązki wynikające z nadania prawnego, jak każdy obywatel, oraz szczegółowe uprawnienia (prawa) i obowiązki, wynikające z nadania prawa oświatowego.

Inkorporacja nauczyciela do systemu edukacji narodowej dokonuje się w ramach jego wolnego akcesu, potwierdzonego decyzją kompetentnej władzy na podstawie umowy o pracę. Warunkiem zatrudnienia nauczyciela jest posiadanie wyższego wykształcenia z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym, przestrzeganie podstawowych zasad moralnych oraz odpowiedni stan zdrowia do wykonywania zawodu (Ustawa Karta Nauczyciela, art. 9). Poprzez zatrudnienie nauczyciel godzi się i zobowiązuje do pełnego uczestnictwa w systemie oświaty. Jego prawa i obowiązki, pośrednio lub bezpośrednio, określone są w przywoływanych już ustawach: Prawo oświatowe i Karta Nauczyciela oraz w innych aktach prawnych.

W ramach swojej podmiotowości w systemie oświaty nauczyciel zobowiązuje się:

- 1) rzetelnie realizować zadania związane z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą, w tym zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę; 2) wspierać każdego ucznia w jego rozwoju; 3) dążyć do pełni własnego rozwoju osobowego; 3a) doskonalić się zawodowo, zgodnie z potrzebami szkoły; 4) kształcić i wychowywać młodzież w umiłowaniu Ojczyzny, w poszanowaniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w atmosferze wolności sumienia i szacunku dla każdego człowieka; 5) dbać o kształtowanie u uczniów postaw moralnych i obywatelskich zgodnie

z ideą demokracji, pokoju i przyjaźni między ludźmi różnych narodów, ras i światopoglądów (Ustawa Karta Nauczyciela, art. 6).

Przytoczone wyżej obowiązki syntetycznie określa ustawa Prawo oświatowe w art. 5, eksponując kierowanie się nauczyciela dobrem uczniów. Tym samym norma prawna wyznacza etyczny wymiar podmiotowości nauczyciela, który podkreśla Lucyna Dziachkowska: bycie podmiotem to zarazem przyjęcie wartościowego sposobu życia (2016).

Zatem podmiotowość prawna nauczyciela zobowiązuje go do realizacji procesu edukacyjnego (dydaktyczno-wychowawczego) w atmosferze wolności i poszanowania godności ucznia oraz kierowania się jego dobrem i wspomagania jego rozwoju osobowego (fizycznego, intelektualnego, moralno-społecznego, estetycznego, duchowego). Powinien także dbać o własny rozwój osobowy i doskonalić swoje kompetencje pedagogiczne.

Elementy zobowiązań prawnych nauczyciela zasadniczo współbrzmia z jego podmiotowością osobową, zwłaszcza w zakresie doskonalenia własnej osobowości i respektowania podmiotowości uczniów w procesie edukacyjnym.

W odniesieniu do procesu edukacyjnego prawo oświatowe precyzuje zobowiązania nauczyciela w ramach podstawy programowej, zwłaszcza w stosunku do dydaktyki, określając ogólne i szczegółowe cele oraz treści kształcenia. W procesie wychowania treści, zadania i metodykę należy wyprowadzić z różnych norm prawa oświatowego. Bardziej szczegółowe zadania zawiera prawo oświatowe w zakresie profilaktyki.

Oprócz obowiązków wynikających z podmiotowości prawnej nauczyciel ma też wiele uprawnień, m.in. w zakresie awansu zawodowego i związanego z nim awansu finansowego, spraw socjalnych oraz ochrony prawnej, przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych (ustawa Karta Nauczyciela, art. 63).

3. AUTONOMIA NAUCZYCIELA

Na tle analizowanej podmiotowości osobowej i prawnej nauczyciela należy podjąć zagadnienie jego autonomii. Wstępnie możemy stwierdzić, że pojęcie „autonomia” (gr. *auto* – sam, *nomos* – prawo) określa możliwość stanowienia norm, samodzielność prawną, moralną, a także suwerenność, niezależność, samorządność poszczególnych osób czy grup społecznych.

W ujęciu filozoficznym autonomia „ujawnia się jako właściwość osoby będącej w posiadaniu samej siebie”, podkreśla Bogusław Śliwerski (2016, s. 129). Autor w odniesieniu do myśli antropologicznej K. Wojtyły stwierdza, że

autonomia oznacza, iż człowiek jest źródłem i sprawcą swojego działania (czynu), jego samostanowienie uwarunkowane jest przez samoposiadanie, w sumieniu ujawnia się zobowiązanie do rozpoznania dobra i zła, do moralnego działania oraz jest wyrazem wolności wewnętrznej człowieka, którą trzeba stale doskonalić.

W aspekcie psychologicznym autonomia jest najwyższym stopniem rozwoju osobowościowego i moralno-społecznego człowieka (dojrzałego myślenia, postkonwencyjnego rozwoju moralnego, uniezależnienia sumienia od bezpośrednich bodźców).

W sensie pedagogicznym autonomia stanowi cel i efekt właściwego wychowania człowieka (integralnie rozwinięta osobowość, dojrzałość, sprawowanie kontroli nad własnym rozwojem, samodzielne dysponowanie sobą, dobrowolne podejmowanie obowiązków, podporządkowanie się własnemu, wewnętrznemu prawu) (S. Hessen, za: Śliwerski, 2016, s. 128).

W tym kontekście zrozumiałe jest, że nauczyciel jako osoba ludzka jest zdolny i zobowiązany do kształtowania własnej autonomii oraz autonomii swoich wychowanków. W konsekwencji autonomia nauczyciela oznacza m.in. taki stan i działania, jak:

- samodzielność w decydowaniu o sobie, samodzielność myślenia i działania, kierowanie się własnym sumieniem;
- poczucie tożsamości pedagogicznej;
- autorefleksja – realistyczna ocena siebie i własnych kompetencji pedagogicznych;
- planowanie własnego rozwoju osobowego i zawodowego;
- racjonalnie uzasadniona odwaga wyrażania własnych poglądów, doboru treści i metodyki procesu dydaktycznego i wychowawczego;
- twórcze i odpowiedzialne zaangażowanie się w proces edukacyjny uczniów, w kształtowanie ich autonomii;
- twórczość pedagogiczna.

Analizując autonomię nauczyciela w aspekcie prawnym należy na wstępie odnieść się do ustawy zasadniczej, jaką jest Konstytucja RP, w której orzeka się: „Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolności nauczania, a także wolności korzystania z dóbr kultury” (art. 73). Ta ogólna i powszechna gwarancja wolności, dotycząca także procesu nauczania, znajduje swoje uszczegółowienie w aktach prawa oświatowego.

W ustawie o systemie oświaty zapisano możliwość wyboru przez nauczyciela programu nauczania oraz podręcznika spośród dopuszczonych do użytku szkolnego oraz prawo opracowania własnego programu (art. 22aa).

W Karcie Nauczyciela, oprócz zapisu zobowiązującego nauczyciela do rzetelnego wykonywania zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych (art. 6), stwierdza się zarazem:

Nauczyciel w realizacji programu nauczania ma prawo do swobody stosowania takich metod nauczania i wychowania, jakie uważa za najwłaściwsze spośród uznanych przez współczesne nauki pedagogiczne oraz wyboru spośród zatwierdzonych do użytku szkolnego podręczników i innych pomocy naukowych (art. 12.2).

Można stwierdzić, że prawo powszechne gwarantuje swobodę nauczania, natomiast prawo oświatowe konkretnie reguluje zakres stosowania tej normy w systemie edukacji. Z jednej strony nauczyciel, mający podmiotowość w systemie oświaty, zobowiązany jest do realizacji w całości podstawy programowej (cele, treści nauczania i efekty kształcenia), z drugiej – mający możliwość wyboru programu nauczania, podręcznika i innych materiałów dydaktycznych (na dany cykl edukacyjny), sposobu realizacji zajęć (metodyki), programu wychowawczego, respektującego wartości wskazane w prawie oświatowym. Jest to autonomia funkcjonalna, natomiast autonomia merytoryczna dotyczy możliwości wprowadzenia dodatkowych treści w stosunku do podstawy programowej.

Ujmując syntetycznie, autonomia nauczyciela może przejawiać się w trzech podstawowych obszarach działalności szkoły: dydaktycznym, wychowawczym, w organizacji i zarządzaniu. Zasadniczym przejawem tej autonomii jest innowacyjność, do której aktualne prawo oświatowe obliguje wszystkie szkoły. Innowacyjność jest twórczą zmianą (nowością) w myśleniu i działaniu ludzkim. W zakresie wspomnianych obszarów funkcjonowania szkoły można wyróżnić innowacje:

- dydaktyczne (programowe, metodyczne) – usprawniają proces nauczania-uczenia się, dotyczą celów, treści, metod, środków (np. technologii informacyjnej – TI) i form kształcenia;

- wychowawcze (opiekuńcze, profilaktyczne, aksjologiczne, kulturowe, społeczne – środowiskowe) – doskonalą proces wychowawczy w zakresie celów, treści, zasad, metod, środków oraz form wychowania w klasie i w szkole, jego aksjologii, uwarunkowań (opieka, profilaktyka, atmosfera wychowawcza), form aktywności uczniów: artystycznej (kulturowej), społecznej (np. wolontariat);

- organizacyjne – dotyczą organizacji procesu edukacji i organizacji życia szkoły (liczebność klas, czas trwania lekcji, dodatkowe godziny lekcyjne,

zajęcia pozalekcyjne, współpraca ze środowiskiem, zwłaszcza z rodzicami i zarządzanie) (Maj, 2020).

Innowacyjność jest znamieniem nauczyciela twórczego, co jest kompatybilne z istotą dynamicznej podmiotowości człowieka i jego autonomii osobowej.

Rozpatrując autonomię nauczyciela, należy brać pod uwagę także jej granice, które są rozumiane jako konieczność istniejąca obiektywnie w procesach pedagogicznych: wychowania, nauczania i ich uwarunkowań. Są one traktowane jako złoty środek między „swobodą” a „koniecznością”, co według Stanisława Palki umożliwia ład i sensowne działanie w praktyce nauczycieli (1999, s. 31). Krystyna Chałas wyróżnia takie kategorie granic autonomii nauczycielskiej, jak:

- granice natury prawnej – łamanie praw dziecka i prawa oświatowego;
- granice natury aksjologicznej – nierespektowanie, pomijanie wartości lub preferowanie antywartości;
- granice natury podmiotowo-rozwojowej, nieuwzględnianie prawidłowości rozwoju psychofizycznego ucznia, prawidłowości pedagogicznych oraz postkonwencjonalnego poziomu tożsamości nauczyciela;
- granice natury społecznej – łamanie podstawowych zasad etyczno-społecznych;
- granice natury kulturowej – nieuwzględnianie lub pomijanie dorobku kultury (2002, s. 136-137).

Do powyższych kategorii można dodać granice natury politycznej, światopoglądowej i ideologicznej, niekiedy polaryzujące proces dydaktyczny i wychowawczy oraz mir i jedność środowiska pedagogicznego. Trzeba jeszcze raz podkreślić, że podstawowym kryterium normującym autonomię nauczyciela jest dobro osobowe ucznia, który stanowi centrum procesu edukacyjnego. Uczeń ma prawo do pełnego, integralnego rozwoju swojego potencjału osobowego w środowisku profesjonalnie przygotowanych i zaangażowanych nauczycieli, dla których jest najwyższą osobową przyczyną ich pracy i gotowości do najwyższego poświęcenia.

WNIOSKI

Podmiotowość i autonomia są istotnymi kategoriami określającymi nauczyciela jako osobę i pedagoga szkolnego. Obie kategorie mają swoje źródło w osobowej naturze nauczyciela. W zakresie ontycznym podmiotowość warunkuje autonomię, ponieważ nie ma pełnej autonomii bez podmiotowości.

Prawna podmiotowość nauczyciela jest formalnie gwarantowana i zawiera istotne zobowiązania nauczyciela do realizacji procesu edukacyjnego

(kształcenia i wychowania) w aspekcie polityki oświatowej Państwa. Prawo oświatowe również tworzy przestrzeń dla autonomii nauczyciela, jest to jednak autonomia typu funkcjonalnego, nienaruszająca treści i efektów kształcenia określonych w podstawie programowej. Natomiast stwarza warunki do autonomicznej aktywności innowacyjnej w zakresie dydaktycznym, wychowawczym i organizacyjnym.

Autonomię nauczycielską należy budować jako kształt własnej osobowości, zwłaszcza w zakresie działalności edukacyjnej, wypracowując swój oryginalny warsztat pedagogiczny; to nieustanna praca. Autonomiczna działalność pozostaje twórczością, zwłaszcza przez innowacyjność. Określa nauczyciela jako kreatywnego, a jego szkołę – jako twórczą. Kryterium granic działalności autonomicznej nauczyciela pozostaje dobro ucznia, jego integralny rozwój i przygotowanie do współczesnego życia – ukierunkowane na podmiotową i autonomiczną dojrzałość ucznia.

Chociaż postulat poszerzenia prawnych możliwości autonomicznej aktywności nauczyciela jest słuszny, to jednak ważniejsza pozostaje formacja nauczycieli jako stałe doskonalenie osobowo-moralne, stanowiące fundament podmiotowości i autonomii, na którym można budować kreatywną aktywność edukacyjną inspirowaną doskonaleniem zawodowym.

BIBLIOGRAFIA

- BIELSKI, J. (2017). *Nauczyciel doskonały. Kształtowanie się nauczycielskiego zawodu, warunki, kryteria i mierniki efektywności pracy nauczyciela*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- CHAŁAS, K. (2002). Granice autonomii praktyki edukacyjnej – implikacje i ich przekraczania. (s. 135-143) W: H. GAJDAMOWICZ, D. BIELSKI, K. J. SZMIDT, *Granice autonomii i praktyki edukacyjnej*. T. 2. Łódź: Wydawnictwo WSHE.
- DZIACZKOWSKA, L. (2016). Podmiotowość. W: K. CHAŁAS, A. MAJ (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (s. 781-785). Radom: Polwen – Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483).
- MAJ, A. (2020). Innowacje i eksperymenty edukacyjne – podstawy pedagogiczne, prawne i metodologiczne. *Roczniki Pedagogiczne*, 12(2), 9-20.
- MILERSKI, B., ŚLIWERSKI, B. (2000). *Leksykon PWN. Pedagogika*. Warszawa: PWN.
- NOWAK, M. (1999). *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- OKOŃ, W. (2004). *Nowy słownik pedagogiczny*. Wyd. 4. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- OKOŃ, W. (oprac. i wstęp) (1959). *Osobowość nauczyciela. Rozprawy J. Wł. Dawida, Z. Mysłakowskiego, St. Szumana, M. Kreutza, St. Baleya*. Warszawa: PZWS.
- PALKA, S. (1999). *Pedagogika w stanie tworzenia*, Kraków: Wydawnictwo UJ.

- ŚLIWERSKI, B. (2016). Autonomia. W: K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (s. 126-132). Radom: Polwen – Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- TARNOWSKI, J. (1981). *Wychowanie do pokoju z Bogiem i ludźmi*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- TARNOWSKI, J. (red.) (1989). *Trudne sprawy młodych*. Warszawa: ATK.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2021 r., poz. 1082).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2021 r. poz. 1915).
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz. U. 2021, poz. 1762).
- WAJSPRYCH, D. (2016). Norma personalistyczna. W: K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej* (s. 649-654). Radom: Polwen – Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- WOJTYŁA, K. (1986). *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- ZIÓŁKOWSKI, P. (2016). *Pedeutologia. Zarys problematyki*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSG.
- ZUBRZYCKA-MACIĄG T. (2019). Rola nauczyciela w rozwijaniu podmiotowości uczniów. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 3(29), 146-151.

PODMIOTOWOŚĆ I AUTONOMIA – NAUCZYCIEL W POLSKIM SYSTEMIE EDUKACJI

STRESZCZENIE

Polski system edukacji eksponuje znaczącą rolę nauczyciela w procesie kształcenia wychowania dzieci i młodzieży. Jego podmiotowość i autonomia ma swoje źródło w osobowej naturze nauczyciela i zarazem w normach prawa oświatowego. Podmiotowość określa obowiązki i prawa nauczyciela, natomiast autonomia zobowiązuje do twórczego rozwoju siebie i własnych kompetencji. Podmiotowość i autonomię nauczyciela charakteryzuje dynamika, ich progresję warunkuje doskonalenie osobowe i wzrost profesjonalizmu pedagogicznego.

Słowa kluczowe: nauczyciel; podmiotowość; autonomia.

SUBJECTIVITY AND AUTONOMY – TEACHER IN THE POLISH EDUCATION SYSTEM

SUMMARY

The Polish education system emphasizes the significant role of the teacher in the process of educating children and youth. His subjectivity and autonomy stem from the teacher's personal nature and, at the same time, from the norms of educational law. Subjectivity determines the duties and rights of the teacher, while autonomy obliges them to creatively develop themselves and their own competences. The teacher's subjectivity and autonomy are characterized by dynamics, their progression is conditioned by personal improvement and an increase in pedagogical professionalism.

Keywords: teacher; subjectivity; autonomy.